

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ
40 (1997-1998)

ISSN 1211-7250
ISBN 80-86023-18-4

007 3811

BRNO 1999

PD 4423

S 9990385

395

250, ✓

PŘEHLED VÝZKUMŮ 40 (1997-1998)

Vydává: Archeologický ústav AV ČR Brno
Královopolská 147, 612 00 Brno
E-mail: ps@isibrno.cz

Odpovědný redaktor: PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc

Redakce a příprava pro tisk: Mgr. Balázs Komoróczy, Ing. Petr Škrdla,
Richard Zatloukal

Na titulním listě: Mikulčice - sídliště na "Klášteřisku"

Tisk: BEKROS

Náklad: 350 ks

Publikace neprošla redakční ani jazykovou úpravou

© 1999 by the Authors

All rights reserved

AÚ AV ČR Brno, Královopolská 147, 612 00

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR BRNO V LETECH 1997 A 1998

Jako plně opodstatněná se ukázala základní orientace ústavu na trojici vybraných problémových okruhů dějinného vývoje středoevropského prostoru. Proto také další dva roky činnosti byly v zásadě směřovány na studium mladopaleolitických kulturních komplexů, tematiku zásahu antické římské říše do oblasti širšího Podunají (s návazností na období stěhování národů) a na historii raně středověké Moravy 9. a 10. století.

V bádání o starší době kamenné přinesla nejdůležitější výsledky multidisciplinární analýza materiálového souboru z jižní části sídliště mladého paleolitu v Pavlově, kde se mimo jiné podařilo objevit unikátní doklady existence textilií, primární v celosvětovém civilizačním kontextu. Za týmové účasti do mezinárodních projektů začleněných specialistů byla rovněž vypracována studie k jeskyni Pekárna v Moravském krasu, řešící otázky stratigrafie a přírodního prostředí této jedinečné sídelní lokality, společný výzkum s odborníky i studenty Harvardské university se pak dotknul časně mladopaleolitického výrobního komplexu na Stránské skále u Brna. Výzkumy v prostoru Dubé a České Lípy dále pokračovala také terénní část projektu, zkoumajícího skupinu sídlišť střední doby kamenné v Polomených horách, kde byla získána překvapivá datace mezolitických situací do 4. – 6. tisíciletí př. n. l.

V oblasti výzkumného programu „Antický Řím a jeho kulturní zásah“ postoupily vedle katalogizace a analýzy nálezového materiálu především odkryvy na mušovském „Hradisku“, kterými byly doplněny poznatky o konstrukci opevnění i o existenci reparačních dílen na římské pevnosti. Významná zjištění však poskytly rovněž komplementární prospekční práce v okolí, indikující existenci více než 2 km dlouhého obranného příkopu s opevněnou branou, vymezujícího areál o rozloze přibližně 150 ha a zahrnujícího jak samotné „Hradisko“ a římské stavební struktury v trati „Neurissen“, tak i bohatý hrob germánského velmože, objevený v roce 1988. Z aspektu nových zjištění se tak rozsáhlý komplex římských stavebních objektů na mušovském katastru jeví nejen jako zařízení vojensko-strategického významu, nýbrž i jako soustava ekonomického a patrně i politicko-správního charakteru, vlastně opěrná báze pro vojska, operující v jejím zázemí. V rámci tématu věnovaného některým problémům transformace římského světa v období pozdní antiky byl proveden pokus o novou chronologickou periodizaci tohoto přechodného období, jiná zpracovaná studie se pak na základě archeologických pramenů snažila postihnout vývojové tendence, které po zániku hunského kmenového svazu vedly ve středním Podunají k vytváření společensky výrazně diferencované společnosti barbarských království.

Výzkum tématu „Dějinný a kulturní vývoj Velké Moravy“, uskutečňující se jako součást projektu mezinárodní akademické unie „Magna Moravia“, zahrnoval především katalogizaci a zpracování dvou důležitých pohřebišť, Mušova na jižní a Slavonína na střední Moravě, z nichž zvláště slavonínské vydalo závažné nálezy, naznačující přítomnost vyšší společenské vrstvy. Započalo se ale také se zpracováním bohaté nekropole u 12. mikulčického kostela. Projekt „Sídelní aglomerace velkomoravských mocenských center v proměnách údolní nivy“ se kontinuálně věnoval pracím spojeným s řešením problematiky mikulčického centra a spočívajícím především na bázi interdisciplinárního výzkumu, připravována byla taktéž nová historická komparace dvou nejvýznamnějších velkomoravských středisek – Mikulčic a Starého Města. Velmi podstatně zde rovněž pokročilo budování dendrochronologické laboratoře, jejíž další výzkumná činnost bude mít patrně zásadní význam pro absolutní datování jak velkomoravských objektů, tak časně a vrcholně středověkých památek Moravy obecně. Z terénních aktivit je zde možné zmínit další výzkum na hradisku v Chotěbuzi – Podoboře, s opětovnými doklady mocenského zásahu mojmírovského státu do oblastí severně Moravské brány.

Je přirozené, že vedle interních ústavních projektů byly vytčené výzkumné úkoly řešeny prostřednictvím hned několika mezinárodních projektů a grantů, s využitím široké víceoborové spolupráce. Pro období paleolitu lze jmenovat kupříkladu grant nadace Wenner Gren, v participaci s Univ. of St. Louis zpracovávající antropologický a archeologický materiál z moravských sídlišť lovců mamutů, grant „Dolní Věstonice and Pavlov“, poskytnutý nadací L. S. B. Leakey (Berkeley, USA), či dva komparativní projekty, srovnávající paleolitické osídlení Moravy a Předního východu – „The Patterns of Interaction between Anatolia and Southeast Central Europe from the Paleolithic to the Early Neolithic“ (spolu s American Research Institute in Turkey) a „Počátek mladého paleolitu“ (spolu s Harvardskou univerzitou, Dept. of Anthropology). Obdobně se tématiky vývoje středoevropského regionu 1. – 3. století dotýkal jednak grant GA AV ČR reg. č. A 9001701 „Antický Řím a problém akulturace v oblasti severně od středního Dunaje z pohledu nových výzkumů v ČR“, jednak některé internacionální projekty, ze kterých je možné uvést „Corpus der Römischen Funde im Barbaricum“, ve spolupráci s Römisch-Germanische Kommission Frankfurt a. Main připravující kritickou pramennou edici římských nálezů mimo území římského impéria, dále „Der Burgstallberg von Mušov und der Oberleisberg, Römisch-Germanische Auseinandersetzungen“, zabývající se v rámci „Ost-West Programm“ společně s Rakouskou akademií věd prospekci a výzkumem římských vojenských objektů, nebo projekt „Germánské sídlištní struktury na pomezí římské říše“ (v kooperaci s Archeologickým ústavem SAV v Nitře). Záměrem objasnit kořeny časně středověkého vývoje 5. a 6. století v širokém pásmu od starověké Galie až po Karpatskou kotlinu byl pak inspirován v roce 1998 zahájený společný francouzsko-český projekt CNRS a AV ČR „La formation de la civilisation „Mérovingienne“ en Europe occidental et Central – Programme de recherche dans le cadre de coopération franco – tchéque, CNRS – Académie des Sciences“.

Další granty a projekty byly vázány rovněž na oblast slovanské archeologie. Zde pokračovalo především řešení grantu GA ČR č. K 089 „Sídlní aglomerace velkomoravských mocenských center v proměnách údolní nivy“, na který byly napojeny i meziinstitucionální spolupráce s Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas Leipzig, orientující se na srovnávací studium velkomoravského hradiště v Mikulčicích, a s Institut für Ur- und Frühgeschichte der Christian-Albrechts-Universität v Kielu, v interdisciplinárním pohledu společně zkoumající dva významné typy evropské historické krajiny – údolní nivu středoevropských řek a pobřežního pásu Severního moře a Baltu. Jako velmi významný přínos k poznání problematiky raného středověku však lze také hodnotit prvé dva roky prací na společném projektu AV ČR, AV Slovenské republiky a dalších vědeckých institucí Maďarska, Rakouska a Polska „Magna Moravia“, podporovaném Mezinárodní akademickou unií a zaměřeném na všestranné poznání prvního státního útvaru západních Slovanů. Vypracováním rukopisu závěrečné monografie byl úspěšně dokončen i grant GA ČR č. 9711 „Hrady českého Slezska“, řešený v úzké spolupráci s Ústavem historie a muzeologie filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, stejně jako grantový projekt GA Ministerstva kultury ČR č. 854 „Výzkum a evidence archeologických památek a nálezů v oblasti výstavby vodního díla Nové Mlýny“, jehož výstupem bude souborné zpracování archeologických lokalit ve zkoumaném regionu a teoretické vyhodnocení zachycené sídlní struktury.

Změny proběhly v letech 1997 a 1998 v organizačním uspořádání i ve vedení ústavu. Na základě poznatků z minulých let byla provedena reorganizace některých oddělení v rámci úseku vědeckotechnických informací, když jako samostatná pracoviště, podřízená přímo ústředí ústavu, byly zřízeny knihovna, ediční oddělení, archiv a oddělení archeologické databáze, pracoviště laboratoří pak byly současně podřízeny bezprostředně statutárnímu zástupci. Na základě návrhu výběrové komise pro obsazení funkce ředitele ústavu byl

s účinností od 1. června 1998 nově do této funkce jmenován na čtyřleté období PhDr. Pavel Kouřil, CSc., dosavadní ředitel, PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc., byl pak ustanoven statutárním zástupcem ústavu. Ke změně došlo rovněž ve funkci předsedy Vědecké rady, kde PhDr. Pavla Kouřila, CSc. vystřídal od 18. března roku 1997 na dvouleté údobí PhDr. Jiří Svoboda, DrSc. Nejdůležitější publikační výstupy Archeologického ústavu AV ČR v Brně i jeho ediční činnost odpovídaly základnímu zaměření na výše vytčené problémové okruhy. Obsáhlá monografie Svoboda, J. – Škrdla, P. (Edt.): Pavlov I – Northwest. The Upper Paleolithic Burial and its Settlement Context, Brno 1997 (472 str.) tak zpracovala výsledky výzkumu na části paleolitické lokality Pavlov I, sborník Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. (Edt.): Neue Beiträge zur Erforschung der Spätantike im mittleren Donauraum, Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně 8, Brno 1997 (393 str.) byl věnován problematice pozdní antiky ve středním Podunají. Další vydané sborníky se pak dotýkaly jednak problematiky tuhové keramiky jako významného fenoménu materiální kultury raného středověku (Poláček, L. /Hrsg./: Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. Internationale Tagungen in Mikulčice IV. Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně 9, Brno 1998, 314 str.), jednak vyčerpávajícím způsobem vyhodnotily před slovanské osídlení mikulčických „Valů“ (Poláček, L. /Hrsg./: Studien zum Burgwall von Mikulčice II. Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně 7, Brno 1997, 399 str.). V řadě studií k mikulčickému hradišti však zejména vyšel svazek statí k některým fenoménům této výjimečné lokality (nálezy mincí, zbytky nástěnných maleb, antropologické analýzy, vyhodnocení přeslenů, sídelní struktura zázemí – srov. Poláček, L. /Hrsg./, Studien zum Burgwall von Mikulčice III. Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně 11, Brno 1998, 456 str.) Navíc se z oboru archeologické prospekce podařilo sestavit i sborník prací se zaměřením na aplikaci geofyzikálních i dalších přírodovědných metod (Kouřil, P. – Nekuda, R. – Unger, J. /Edt./: Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Spisy Archeologického ústavu AV ČR v Brně 10, Brno 1998, 332 str.). Vedle prací uveřejněných ve vlastních edičních řadách však byly další závažné studie publikovány i v jiných odborných tiscích, z nejdůležitějších je možné uvést například tituly Tejral, J.: Les Fédérés de l'Empire et la formation des Royaumes Barbares dans la région du Danube moyen à la lumière des données archéologiques. In: Des Royaumes Barbares au Regnum Francorum l'Occident à l'époque de Childéric et de Clovis, Antiquites nationales 29, 1997, str. 137-166; nebo Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M.: Městské hrady v českém Slezsku, Archaeologia historica 22, Brno – Nitra 1997, str. 249-272. Současně pak bylo pokračováno ve vydávání některých obnovených edičních řad ústavu, v sérii „Studii Archeologického ústavu AV ČR v Brně“ tak vyšlo souhrnné zpracování výzkumu zaniklé středověké vsi Konůvky (Měchurová, Z.: Konůvky – zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese, Brno 1997, 268 str.). Částečně se pak povedlo napravit značné zpoždění základního, ústavem vydávaného periodika o veškerých archeologických aktivitách na území Moravy a českého Slezska, „Přehled výzkumů“, kde byl díky úsilí opětovně sestaveného redakčního kolektivu vydán nově koncipovaný svazek, seznamující s výzkumy za roky 1993 a 1994 (Přehled výzkumů 1993 – 1994, Brno 1997, 349 str.).

Jako obvykle obsáhlý byl seznam mezinárodních konferencí, kolokvií a symposií, v letech 1997 a 1998 ústavem pořádaných ve vlastní režii nebo ve spoluúčasti. Několik akcí se dotklo především okruhu otázek doby římské a stěhování národů, konkrétně se jednalo o konferenci „Das Königgrab von Mušov, Fundmilieu, Deutung und Datierung“, za účasti odborníků z ČR, Francie, Německa, Polska, Rakouska a Slovenska realizovanou v Kravsku u Znojma 19. – 21. října 1998, tamtéž v termínu 16. – 19. listopadu 1998 uskutečněné 11. mezinárodní sympozium k základním problémům časně dějinného vývoje ve středním Podunají „Der Mitteldonau während der frühen Merowingerzeit“, nebo kolokvium „Germanen beiderseits

des spätantiken Limes“, na obdobné téma uspořádané spolu s Institutem pro pravěk a časnou dobu dějinnou University ve Vídni a Archeologickým ústavem University v Kolíně nad Rýnem v Xanten ve dnech 2. – 6. prosince 1997. Dendrochronologického datování archeologických památek střední Evropy se zaměřením na raný středověk se dotklo mezinárodní vědecké sympozium „Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie“, spolu s Deutsches Archäologisches Institut, Abt. Euroasien Berlin konané 22. – 24. září 1998 na ústavní expozituře v Mikulčicích. Dějištěm mezinárodního semináře k aplikaci přírodních vědních oborů v archeologii „Naturwissenschaftliche Methoden in der Archäologie“ bylo pak 5. a 6. března 1998 Kravsko u Znojma.

Popularizace práce ústavu mezi nejširší veřejností našla své vyjádření v uskutečnění hned několika výstavních akcí i ve spolupráci se sdělovacími prostředky a informačními médii. K nejdůležitějším počínům náležela příprava a instalace nové stálé expozice v Památníku Národní kulturní památky Mikulčice, realizace nových dlouhodobých expozic o nálezech starší doby kamenné v Regionálním muzeu v Dolních Věstonicích a v Hornickém muzeu v Ostravě, výstavy „Člověk a mamut. Lovci mamutů na jižní Moravě a v Dolním Rakousku“ v Domě umění ve Znojmě či účast na výstavách „Antické umění v moravských sbírkách a nálezech“ (Moravské zemské muzeum v Brně, Národní muzeum v Praze) a „Žuráň a doba stěhování národů“ (Okresní muzeum Brno-venkov ve Šlapanicích). Členové jednotlivých výzkumných středisek ústavu však působili rovněž jako odborní poradci při přípravě naučného filmu „Věk lidstva – úsvit génia“ o paleolitickém osídlení na jižní Moravě a dokumentárního pořadu České televize, věnujícího se římským vojenským aktivitám na našem území. Popularizačně byly konečně zaměřeny také přednášky a některé tituly z bohaté publikační činnosti pracovníků ústavu, která čítala celkově na 150 položek.

Jiří Doležel, AÚ AV ČR Brno